

**A KÖZMŰVELŐDÉS
MINT TÁRSADALMI FELADAT**

IRTA:

DR. IMRE LAJOS

KOLOZSVÁR,

Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. nyomása
1940.

A közművelődés mint társadalmi feladat.

1. Annak az előadássorozatnak, amelyet az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztálya rendezett, ez az utolsó előadása. Az előbbi előadásokon láttuk a műveltség nélkülözhetetlen feltételeit és elemeit. Ezek: a történeti multban való tájékozódásunk, irodalmi ismereteink, az olvasás mint eszköz az irodalom értékeinek megközelítésére, a népműveltségben rejlő értékek felkutatása és felhasználása, nemzeti nyelvünk helyes ápolása és használata, és még sok minden teszi együttesen azt a műveltséget, mely a mienk s amelyet meg kell tartanunk. Így beszélhetünk a műveltségről mint birtokról, mint ajándékról, életünk egyik elszakíthatatlan részéről, amely nélkül nem volnánk azok, akik vagyunk. Csak akkor mondhatnánk le erről, ha saját magunkról akarnánk lemondani, ha el akarók törölni mindazt, ami bennünket másoktól megkülönböztet s ami sajátos létünket meghatározza.

A műveltség mint birtok, egység; nem bizonyos vonások, bizonyos ismeretek birtoka vagy elsajátítása, hanem egy olyan minőség, mely az embert meghatározza, emberré, mégpedig egy közösséghez tartozó emberré teszi.

Ezért figyelmeztet már Széchenyi arra, hogy az „ember lelki felsőbbiségét nem az határozza el, hogy mennyi tudományt vertek a fejébe, hanem tud-e tisztán gondolkodni”; ezért állítja Wesselényi, hogy „egy nemzet megdagulásának egyedüli kútfeje a lelki műveltsége. Oly kútfe ez, — mondja, — melynek forrása egyébként ki nem pótolthatatik, de amely soha ki nem szárad.” Mikor arról beszél, hogy a korabeli magyarság mennyire elmaradt, hogy bajainak egyik forrása éppen műveltségének hiánya, ehhez hozzászámítja nemcsak az értelmi ismereteket, hanem az illendőséget, a szépség szeretetét és a mások előtt való kellemes magaviseletet is egészen a társasélet legapróbb és legmindennapibb megnyilatkozásáig. Nem bizonyos dolgok ismeretét, nem is társadalmi jártasságot értünk műveltségen, hanem egy olyan lelki minőséget, amelyet egy magasabb életcél, a magatartásnak és a gondolkodásnak magasabb normái szabnak meg.

Ez a megállapítás tiltakozás egyúttal minden olyan felfogás ellen, amely a műveltséget akár ismeretanyagként, akár részenként megszerkezhető és elsajátítható vonásoknak tekinti, amely tehát a műveltség egységét megbontaná. Bár vonásai a legkülönbözőbbek s tartalmának elemei legváltozatosabbak, a műveltség olyan egység, amelynek elsajátításához és a benne való haladáshoz nem elég e vonások ismerete,

hanem szükséges annak a lelki minőségnek az elfogadása és abban való meggyökerezés, amely az igazi műveltség alapjában rejtőzik. Így lesz a műveltség nemcsak birtok, hanem feladat is. Nem egy megmaradó, értékét mindig megtartó, de azt nem is gyarapító kincs, amely elrejtve fekszik a föld gyomrában s amelynek megléte biztonsággal és örömmel tölt el, hanem olyan birtok, amely, ha nem munkáljuk, ha nem fejlesztjük, tehát ha megbízás és feladat gyanánt nem tekintjük, értékét veszti, megromlik, hasznavehetetlenné válik.

A műveltség azonban mint birtok is, mint feladat is, nem az egyén kezében van. Bírni sem lehet egyedül. Ahhoz, hogy élvezhessük, teljes szépségében tudjunk gyönyörködni s vele igazán átítatódhassék életünk, mások kellenek, akikkel együtt a mienk, akikkel meg lehet osztani, s akikkel az áldása, hasonló örömet keltve, bennünket összekapcsol.

Széchenyire hivatkozunk, aki egy helyen ezt mondja: „Minél több valahol a műveltség, minél érettebb s minden nyerseségéből kifejlett az értelem, annál nagyobb szám találkozik a célhoz vezető úton, s így a diadal bizonyos, vagy legalább hihetőbb, ott pedig, ahol a tudatlanság karöltve vár az elfoglaltság és előítélet számtalan ivadékaival, a nagyobb rész a többiekől elszárválva egyedül jár s csak kevesen akarnak járni a célhoz vezető úton, miért is a diadal nem hihető, sőt lehetetlen.”

Ez a gondolat arra utal, hogy a műveltség nemcsak közösségben birtokolható, hanem a közösségben is érhető el, tehát mint feladat is a közösségre utal. Nagy dolog érezni, hogy ez a kincs másokkal megosztott kincs, hogy ez az életminőség másokkal együtt keresett és követett cél, amelynek ápolásában és növelésében nem vagyok magamra hagyva, hanem velem egy közösségben levő társak segítenek benne.

A közművelődés tehát a műveltség egységes szellemének, javainak állandóan folyó elsajátítása, de egyúttal továbbfejlesztése és gyarapítása is. A közművelődés által nemcsak az egyén növekedik értékben, nemcsak a közösségbe kapcsolódik bele jobban és öntudatosabban, hanem maga a műveltség is nő, céljai tisztulnak, értékei gyarapodnak, minősége nemesedik, jobban és jobban érvényesül benne a műveltség alkotó és létrehozó ereje: lelki minősége és lényege. Ez a lelki minőség nem az egyénké, hanem egy közösségé, a nemzet közösségének minősége. Ez hordozza a műveltséget, ez alkotja lényegét, ez határozza meg irányát, tehát ez teszi a műveltséget igazán sajátossá akkor is, mikor az egész emberi műveltséggel összekapcsolja. Ha tehát a közművelődésről mint feladatról beszélünk, akkor azt is meg kell mondanunk, hogy ez közösségi feladat, s az a közösség, amelynek ezt végeznie kell, a nemzet közössége. Nem egyéni kezdeményezések és vállalkozások, nem elszigetelt próbálkozások, hanem a nemzet közösségének egységes szelleme és munkája kell ahhoz, hogy a közművelődést mint feladatot vállalja és végezze. Ezt követeli a nemzet léte, hivatása s az a szerep, amelyet tagjainak életében be kell töltenie. Ebben a munkában viszont a nemzet saját magát építi és erősíti. Amennyire betölti ezt a feladatot, amennyire vállalja, hogy tagjait a műveltség értékeiben fejleszti, annyiban

gondoskodik arról, hogy azokat saját magának megtartsa, s így azt, ami ebben a tekintetben reá volt bízva, elvégezze. A nemzet önnevelésének egyik munkája ez, olyan feladat, amelyről nem mondhat le s amelyet sohasem kicsinyelhet.

Mikor azt látjuk, hogy a művelődés munkája közösségi munka és feladat, akkor azt is ki kell emelnünk, hogy ennek az egész közösség osztatlan munkájának kell lennie. Nem a közösség egyik vagy másik szerve, képviselője köteles ezt végezni, hanem az egész közösség. Nem elég, ha a közművelődés munkáját egyik társadalmi osztály végzi, magának kisajátítja vagy a saját bélyegét reányomja, mert ezzel rögtön megszűnik igazi művelődés, igazi közösségi munka lenni. A közösség minden szervének, sőt minden tagjának egynek kell lennie ebben a munkában, s ez csak akkor lehet, ha minden szerv és minden tag egy abban a lelki minőségben, mely a közösség alapját teszi s melyen a műveltség áll. Ha a tagok, bizonyos szervek vagy osztályok lesíklanak erről az alapról, munkájuk a közművelődésben talajtalanná, erőtlenné válik, osztály- vagy csoportérdekek szolgálatába szegődik s megszűnik igazán közösségi lenni. Ezért nagyon fontos annak a világos látása, hogy közösségivé a közművelődés munkája akkor lesz, ha a közösség minden része és rétege meglátja és végzi is azt a feladatot, mely abban reá vár. De ugyanakkor, ha ezt a munkát nem végzi, gátolja azt és saját magának a közösséggel való kapcsolatát megbontja, így nemcsak a közösséget bénítja meg, hanem a saját életét is, mint megbénul a fának az az ága, amely nem akar résztvenni a növény egészének életében, nem engedi a nedvkeringést s elzárja magát azoktól a tápláló és életnövelő erőforrásoktól, amelyek növekedését és életét biztosítják. Így zárkozhatnak el és válhatnak élettelennek az egész közösségre nézve az olyan tagok, szervek vagy csoportok, amelyek ebben a munkában nem vesznek részt; ezek magukra nézve megtagadják vagy elveszni engedik a közösségnek a közművelődésben rejlő sajátos, lényegével szoros kapcsolatban levő értékeit s ezzel egész valóságát.

A közművelődésben mint a közműveltség fejlesztésének és terjesztésének a feladatában való részvétel tehát egyedüli módja annak, hogy a közösség tagjai és szervei a közösségben megmaradjanak, ott erősödni, fejlődni tudjanak s így hivatásuknak megfelelhessenek. Éppen itt tűnik ki, hogy mennyire nem apró elemekből, egymástól független részletismeretekből vagy tevékenységekből áll a műveltség. Látunk esetet, amikor ilyen részletelemek elvesztése vagy kikapcsolódása ellenére is megmarad az illető tag vagy az a csoport a közösség egészében. Lehetnek csoportok, amelyek a műveltségnek a tudásban elraktározott anyagából csak igen kevéssel rendelkeznek, vagy olyanok, melyekben egyoldaluvá válik ez a tudás; lehetnek a közösségnek olyan tagjai, akiknek számára kiesett a műveltség anyagából valami (pl. a történelem mint anyag, vagy az irodalom), és mégsem mondhatjuk, hogy az a csoport vagy tag megszűnt a közösség tagja lenni, ha e hiányok mellett is rendelkezik a műveltségnek azokkal a lelki alapjaival, amelyek annak lényegét alkotják.

2. A közművelődés tehát a közösség feladata. Második kérdésünk: mit jelent ez a feladat, milyen kötelességeket ró magára a közösségre? Ezek a kötelességek nem egyszerűek, nem könnyen megoldhatók s nem is könnyen áttekinthetők. Itt lényegében az egész közösség munkájáról van szó. A közösség nem elégedhet meg azzal, hogy egy bizonyos téren egy bizonyos, talán elszigetelt, talán általánosabb munkát végez, hanem egységesen kell szem előtt tartania a közművelődés előmozdításának és munkálásának feladatát, hogy az egységes és öntudatos legyen. Az a munka, amelyet így végez, saját nevelésének munkája, saját maga öntudatosodásának, lelki emelkedésének, saját tagjai összekapcsolásának a folyamata.

A közösségre váró feladatokat két csoportba lehet osztani. Mivel a műveltség egyik oldalon birtok, — már meglevő javakat, értékeket foglal magában, — szükséges ezeknek a javaknak átadása, megismertetése, közkinccsé tétele. A közművelődés tehát egyik oldalon az a munka, amellyel a közösség műveltségi értékeit megszilárdítjuk, közkinccsé igyekszünk tenni. E nélkül minden nevelés, a közműveltségre való minden vezetés hiábavaló lenne. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy műveltségünk anyagát át kell adnunk, azok birtokába kell helyezniük, akiké, meg kell őrizniük s gondoskodniuk kell, hogy az minél sértetlenebbül, minél gazdagabban váljék az egész közösség tulajdonává. Hogy ez az anyag mit tartalmaz, azt nem is szükséges, de nem is lehetne felsorolni, még vázolni sem, hiszen végtelen gazdagságban és szélességben tartalmazza mindazt, amit a gazdasági, tudományos, társadalmi kérdések s a rájuk vonatkozó megállapítások magukban foglalnak; benne van a történelem, a nyelv, az irodalom, a művészet, a vallás, a jog; részei azok az elvek és előírások, amelyek a közösség életét, más közösségekkel való viszonyát szabályozzák, tehát mindaz, ami életünket erre a világra nézve alkotja, irányítja, befolyásolja. Ez az anyag azonban általánosságban véve nem mint ismeret, gyakorlat vagy mint életnormák állanak a műveltségben előttünk, hanem mint olyan anyag, mely éppen a mi közösségünk életére vonatkozik, mely annak a körülményeit, munkáját, feladatait határozza meg, a reánk és a mi életfeladatunkra való vonatkoztatottságában. Azért a mi műveltségünk, mert a mi sajátos életünkkel van kapcsolatban, s ezért nem lehet erről az anyagról úgy beszélni, mint tőlünk idegen, nekünk közömbös dologról. A nyelv a mi nyelvünk, a történelem a mi történetünk, a tudomány a mi életünk kérdéseivel van elszakíthatatlan összefüggésben, a társadalmi élet kérdései a mi kérdéseink, s az egész műveltség, minden gondolat s minden elv, amit magában foglal, reánk néz, nélkülünk nem képzelhető a mi számunkra. Benne életünk multja, a jelen küzdelmei és emésztő kérdései, jövőnk feladatai és lehetőségei rejlenek; ezek teszik a műveltségnek ezt az anyagát reánk nézve nélkülözhetetlenné, de a műveltségnek ezen anyaga nélkül bennünket is ez tesz tehetetlenné és erőtlenné. Egész létünk kapcsolódik össze ezzel a műveltséggel s függ tőle.

Ezért a közművelődés terén kétségtelenül az első feladat ennek az

anyagnak átadása és ez átadás útján megerősítése. A közösség kötelessége az, hogy igyekezzék minden tagjának birtokába juttatni a műveltségnek ezt az anyagát. Természetesen nem lehet kívánni, hogy mindenki, aki egy közösséghez tartozik, a legkülönbözőbb életviszonyok, anyagi és szellemi képességek és lehetőségek birtokában teljesen rendelkezze ezzel az anyaggal. Nem lehet kívánni, hogy ugyanannyit tudjon belőle, vagy ugyanolyan teljességében ismerje az, aki tudományos munkával foglalkozik, és ugyanúgy az, aki testi munkával van elfoglalva; egyformán rendelkezze vele a tudományos ismeretek megszerzésének forrásánál levő, és az, aki távol áll ilyen forrásoktól; akinek a képességei és szellemi felkészültsége magasabb, s aki ilyenrel csak kisebb mértékben rendelkezik. De lehet és meg is kell kívánni, hogy bármely életsorban és foglalkozásban levő rendelkezze azoknak az alapvető dolgoknak ismeretével, amelyek ennek az anyagnak legfontosabb és nélkülözhetetlen részei, és mindenki rendelkezze főleg azzal a tájékozottsággal, amellyel ennek az anyagnak a közösségre s annak életére való vonatkozását felismeri. Mindenesetre szükséges és kívánatos, hogy a közösségnek egy tagja, egy csoportja vagy osztálya se legyen a műveltségnek ebből az anyagából kizárva, s kívánatos gondoskodni arról, hogy mindenkihez eljusson ebből az anyagból annyi, amennyit birtokba vehet, elsajátíthat, és eljusson olyan módon, hogy ezt a műveltségi anyagot helyes, szükséges, megfelelő világításban ismerje meg és használhassa fel. Nem közömbös tehát, hogy a műveltségünk anyagát közlő könyvek és más sajtótermékek mit tartalmaznak, és főképpen nem közömbös, hogy ezt azzal a felfogással, beállítással és céllal adják-e át, amely ezt az anyagot termékeny, nyereséget és lelki épülést jelentő igazi közkinccsé tudja tenni. És nem közömbös: ezek a termékek elérkeznek-e éppen azokhoz, akiknek számára különösen szükséges, hogy műveltségünk anyagában, megítélésében és közösségünk életét szabályozó normákban megkapják a nekik szóló tájékoztatást és nevelést. A közösségnek, mely felelős műveltsége anyagának, elveinek megőrzéséért és továbbfejlesztéséért, kötelessége ezt eljuttatni — legalább alapjaiban — éppen azokhoz, akiket a közösség lelki családjából való kiszakadás, az öntudatlanság, a tájékoztatatlanság veszedelme közelről vagy távolról fenyeget.

A műveltség anyaga nő és változik. Az ismeretnek, az élet kérdéseinek, a társadalmi kapcsolatoknak újabb elemei kerülnek bele; ezekkel gazdagodik és gyarapszik. Egy művelt embertől száz évvel ezelőtt sokkal kevesebb ismeretet kívántak, mint ma. Ez a kíváncsiság minden évszázadban tovább fokozódik. Ezzel a növekedéssel a közösség nem minden tagja vagy csoportja tarthat lépést, már helyzeténél és lehetőségeinél fogva sem. Nem is szükséges, hogy lépést tartson, de az szükséges, hogy rendelkezze a műveltség anyagának azokkal a nélkülözhetetlen alapjaival, amelyek nem az adatszerzésben, nem a részletekben, hanem az összefoglaló nagy dolgok ismeretében állanak. E növekvés mellett azonban az anyag változik is: felfogásában, megítélésében, a műveltségi alap minőségében merülnek fel változások. Másképpen lá-

tunk és ítélünk meg dolgokat, mint előbb; figyelünk olyan szempontokra, amelyek ezelőtt nem voltak tisztázva; a közösség életének kérdéseit más világításban látjuk; igyekszünk mélyebben beletekinteni a kérdések és dolgok mögött álló nagy összefüggésekbe és törvényekbe. Ez a megítélés uralkodik a műveltség anyagán, ez határozza meg, s mivel ez a közösség életével hozza a műveltség anyagát kapcsolatba, tulajdonképpen az a legfontosabb kötelesség, hogy a közösség ezeket az elveket, életnormákat, a megítélés alapmértékeit igyekezzék a tagjaival elsajátíttatni és életükbe bevinni. Nem annyira az anyag ismerete, hanem a kérdések megítélésében való tisztaság, a mai idők kérdéseivel való kapcsolat és a közösség életére való vonatkoztatottság az, ami a közművelődésre való nevelés lényegét alkotja. Ha ezt megismerteti, a maga tagjai életének részévé, belső meggyőződésévé teszi, s ezzel át tudja hatni tagjainak lelkét, akkor a közösség igazán közművelést végzett, akkor igazán művelte a maga tagjait s vele önmagát. Ha ezek az elvek tisztázottak, ha a tagok és csoportok tudják, hogyan kell nézni azt az anyagot, melyet nekik átadnak, hogyan kell tekinteni a kérdéseket, ha az életüket szabályozó és gondolkodásukat irányító legmagasabb elvekben a közösséggel egyetértenek, akkor könnyen tudnak uralkodni az anyagon s igyekeznek abból mind többet látni, abba mélyebben betekinteni, mert benne saját életükre nélkülözhetetlen dolgot találnak. Így tágul, gazdagszik, de egyúttal mélyül és emelkedik is a műveltség anyaga azokban a szempontokban, amelyek vezetik, irányítják, s ezzel az anyaggal így kapcsolódik a közösség munkája által szorosabban a közösség szellemi életéhez mint életformához mindenki, aki annak tagja.

Van azonban a közművelődésnek egy másik feladata is, amelyért szintén a közösség felelős.

Ha a műveltség terjesztésében csak egy anyagot vennénk tekintetbe, ez a munka félszeg maradna még akkor is, ha az anyagon nemcsak ismereteket, vagy az egyes kérdések megoldására vonatkozó megállapításokat értünk, hanem olyan legmagasabb elveket is, amelyek a közösség életét vezetik és irányítják. Egy pusztán anyagátadásban nem számolnánk azzal, hogy ennek elsajátításához olyan készségek és képességek szükségesek, amelyek nélkül maga az anyag egy kívülről kapott, elfogadott, vagy másolt dolog maradhat, de nem válik okvetlenül élő és elszakíthatatlan részévé annak, akire ez a munka irányult. A nevelésben is, ha az csak tanítás lenne, vagy ha a tanítás megállana az anyagátadás munkájánál és nem törődne azzal, hogy a gyermeket megtanítsa látni, hallani, érteni, megtartani és gyarapodni azzal, amit tanult, nagyon kevés hasznot jelentene a gyermek életére nézve. A tanítás anyagában aránylag kevés értéket képvisel az, amit a gyermek magának elraktároz, még az olyan tárgyakban is, melyeknek a való élet kérdéseivel való kapcsolata mindenki előtt világos, hát még azokban, melyekről azt szokták mondani, hogy fölöslegességek, mert a mindennapi életben úgysem vesszük semmi hasznukat. De annál többet jelent még az ilyen tárgyakban is, — sőt az ilyen tárgyakban, talán méginkább, mert tanulásukat az ú. n. gyakorlati szem-

pont nem zavarja, — az, amit ezek adnak a gyermeknek a gondolkodásra szoktatásban, az ítélőképesség fejlesztésében, lelki hatásokban s általában olyan dolgokban, amelyek közelről, abban a korban nem láthatók meg, de láthatókká válnak, amikor döntésekre, ítéletmondásra, a kérdések és a dolgok megítélésére kerül a sor.

Ugyanez az eset a közművelődésben is. Nem maga az anyag teszi a nevelés igazi értékét, hanem az elsajátítására, megértésére, megítélésére való képesség, vagyis az, hogy a gyermek látja a saját életével való kapcsolatát s általa a maga életét a közösség életébe kapcsolódva. A közművelődés munkájának ez a nagyobbik, nehezebb része: a közösség tagjainak arra nevelése, hogy a műveltség anyagát elsajátítani, megbecsülni, használni és továbbfejleszteni tudják, az valóban életük lényeges része legyen s általa a közösség életébe valóban bekapcsolódjanak. Mindazok, akik valaha a közművelődés kérdésével ebben a vonatkozásban foglalkoztak, kötelelességeket soroltak fel ebben az irányban. Figyelmeztettek arra, hogy a műveltség anyagának igazi használatához mennyire szükséges az önismeretre vezetés, a gondolkodásra nevelés; mások azt hangsúlyozták, hogy a közösségnek a maga tagjait rá kell nevelnie a műveltségben rejlő értékek megbecsülésére s igyekezni kell kifejleszteni egy egészséges közszellemet, lelki kapcsolatot a közösségen belül, meg kell éreztetni az összetartozást stb. Mindez a sok helyes és komoly gondolat csakugyan szükséges ahhoz, hogy a közművelődésnek ez a munkája alapos legyen. Ezek azonban nem egyenként, nem egymás mellett, hanem egy egységbe foglalva jelentik a műveltség javainak megszerzésére és használatára való készséget.

Hogyan lehet most már erre a készségre nevelni? Mi teszi műveltetővé egy közösség tagjait? Ez már a közösségi nevelés legmélyebb kérdéseivel van kapcsolatban. Bár a műveltség anyaga nem egyedüli tárgya a nevelésnek, a műveltség megszerzésére és megtartására való készség a legszorosabb összefüggésben áll a nevelés egész munkájával. Erre csak úgy nevelhetünk, ha ebben a munkában azokra az alapokra helyezkedünk rá, amelyek a nevelés lényegét alkotják. Ezekből sugárzik ki az az erő, amelynek az anyagot át kell hatnia, s azt az egész közösség életének alapjaival össze kell kapcsolnia, mert ez határozza meg, hogyan foglal helyet ez az anyag a közösség életében, mi ott a jelentősége, és hogyan szolgálhat a közösség életének gyarapítására. Mivel pedig a nevelés csak közösségi lehet, céljában, vitelében és módszerében túlmegy az egyéni és kihatol abba a közösségbe, amelynek a nevelő épenúgy tagja, mint az, akin ez a munka folyik. Tulajdonképpen minden nevelés egyúttal a közművelődés munkája is: azoknak a lelki vonásoknak s annak a lelki minőségnek az átadása, amellyel az illető a maga közösségének műveltségét el tudja sajátítani és tovább tudja önmagában vagy önmagán kívül is fejteni. Minden igazi nevelés ezt a feladatot maga előtt tartja s erre törekszik, mert az erről való lemondás a nevelést forgatná ki igazi mivoltából s valami

egyéni vállalkozássá tenné; azt pedig, akire a nevelés munkája irányul, készakarva kiszakítaná abból a körből, amelyben egyedül lehet élni.

A közművelődés nevelésben álló munkájának elsőrendű feladata annak a rendeltetéstudatnak vagy hivatástudatnak a kialakítása, amelyre minden igazi nevelés törekszik. A műveltség javainak megragadására és felhasználására, valamint továbbfejlesztésére nélkülözhetetlen, hogy a közösségben kialakuljon egy ilyen tudata annak a rendeltetésnek, amelyet neki fel kell ismernie és követnie kell. Ha ilyen tudata a közösségnek nincs, akkor a maga életét csak esetleges, időleges törekvések vagy egészen emberi célok szolgálatában állónak látja, s így ez az élet nélkülözi azt, ami igazán életté tenné. A közösségnek ez a hivatástudata megszabja annak egész életét, meghatározza gondolkodását, mert egy olyan minőséget ad neki, amelyhez mérheti s amellyel megítélheti mindazt, ami körülötte van. Számot vet azzal, mi az a feladat, ami reá vár az adott helyen, az adott körülmények között és az adott javak birtokában; miben különbözik az más közösségek feladatától, s mi az, ami csak az övé, ami az ő életének feltétele s aminek megvalósítására — helyesebben szolgálatára — van kötelezve ezen a helyen.

Egy ilyen hivatástudatra való nevelés a közművelődés munkájának alapvető feladata. Ebben a munkában a közösség arra törekszik, hogy tagjai világosan lássák: ebben a feladatban egyek és ez a feladat az ő életüket is meghatározza. Ha ilyen nevelés nem történik, ha a közösség a maga tagjait ezzel nem akarja megismertetni s nem törekszik arra, hogy ezt életük és munkájuk alapjává tegye, akkor az egész műveltség csak bizonyos anyagnak, ismereteknek, ügyességeknek, jelszavaknak vagy hatásos frázisoknak betanulása, olyan amilyen elfogadása lesz. Ez az állítólagos műveltség azonban a közösség lelkétől mindig idegen marad, amint idegen marad a tanuló életétől az az anyag, amelyet megtanult a nélkül, hogy életével kapcsolatba került volna. Ilyen esetben nem lehet szó közművelődésről, legfeljebb olyan művelésről, amelyben az, aki ennek a munkának a tárgya, csakugyan tárgy, részvétlen, tehetetlen anyag marad, s mindaz, amit neki átadnak, lepattog és lesiklik lelkéről. A közművelődés munkájában elsőrendű fontosságú, hogy ez a munka a közösség tagjait igyekezzék minél mélyebben belekapcsolni abba a hivatás-egységbe, amelyet a közösség képvisel; igyekezzék minél inkább belevinni a lelkekbe ezt a hivatástudatot, hogy ez legyen minden műveltség tartóalapja s ez tegye a közösség tagjait képessé arra, hogy a műveltség anyagát ebből a legmagasabb szempontból nézzék. Ha valaki ezt megérezte, ha ennek megglátására eljutott, akkor nemcsak arra lesz kész és hajlandóvá, egyúttal képessé is, hogy gyarapodni igyekezzék azokban a kincsekben, amelyeket a műveltség anyaga tartalmaz, hanem arra is, hogy ezeket saját magában maga is gyarapítani igyekezzék. Akkor már nem az fog dönteni valakinek a műveltségmértékéről, hogy mennyi ismeretanyaggal rendelkezik, hanem az, hogy mennyiben van tudatában ennek a rendeltetésnek, s még kevés ismerettel is, bizonyos dolgok iránt tájé-

kozatlanul is sokkal magasabban fog állani, mint egy másik, aki több ismeretanyaggal, nagyobb tájékozottsággal ugyan, de irány és cél nélkül jár az életben. Ismerhetünk embereket, akiknek egyszerű élete nagyon elmarad mások mellett, ha azt az anyagmennyiséget vesszük tekintetbe, melyet tudásuk felőlel, akik sok mindenről tájékozatlanok, de akikben a hivatástudat látása él, s akiket ez a lelki minőség szédítő magasságba emel mások fölé. Hála Istennek, sok ilyen lélekkel találkozhatunk, sok ilyen lélek erősíti környezetére és gyermekeire való hatás által azt, hogy ez a hivatástudat az egész közösségben minél erősebben meggyökerezhessék.

Abból a munkából, melyet a közösség azért folytat, hogy tagjai megismerjék és elfogadják a közösségben eléjük táruló hivatást és igyekezzenek annak megfelelni, következik ezzel szoros kapcsolatban álló két másik dolog. Mivel a közösség életét a műveltségében rejlő értékek határozzák meg és fejezik ki, természetes, hogy rá kell nevelni ezeknek az értékeknek megismerésére, sajátos vonásaiknak, egész alkutuknak elsajátítására. Akit a közösség hivatásának megismerésére neveltek, az nem teheti, hogy meg ne akarja ismerni, el ne akarja sajátítani a közösségnek ezeket a kincseit, hiszen azok nélkül a közösség hivatása, élete és feladatai meg nem foghatók, nélkülök annak életébe nem lehet behatolni. Annak a lelkében felgyúl a vágy, hogy minél alaposabban, minél mélyebben kapcsolódjék egyéni életében ezekhez a javakhoz, a műveltségnek ahhoz az egységéhez, mely az ő közösségének tulajdona s így az övé is. Keresni fogja, mi ebben az, ami csak az övé, ami azt a másétól megkülönbözteti; örömmel fogja megragadni azokat a vonásokat, amelyek neki ismerősök, még akkor is, ha teljesen ismeretlenek, s amelyeket titkos, érthetetlen kapocs fűzi azok lelkéhez; bennük meglátja, ami saját magában van elrejtve, ami csak sejtett vagy csak érzett s mint egy-egy ércdarabban a nemes fém, mutatja azt a vonalat, ahogyan az az ő életén is átvonul s az ő életét is a közösség életével egybefűzi. Ez az átvonuló réteg, a közösségnek ez a felismert hivatása az, amelyről ráismer egyes darabjaira, ami azt számára értékessé teszi, s mialatt fejti az élet bányájában az előtte álló köveket s vizsgálja őket, megismeri egyes darabjaiban az azonos műveltség kincseit. Ekkor már a műveltség elsajátítására irányuló munkája nem rákényszerített, külső parancs, nem terhes robot, nem könnyű időtöltés vagy divat lesz, hanem önmaga s a saját közössége életének egy magasabb szempont alatt folytatott megismerése, kutatás az után: ki vagyok én, mi az én életem ott, akik közt élek, mi kapcsol engem össze velük és hogyan lehet ezt a kapcsolatot megerősíteni életemben? Ilyen készségből származik a műveltség megnyerésére, elsajátítására való igazi vágy; ebből származik annak igazi megbecsülése és benső ragaszkodás annak javaihoz.

E mellett felébred a lélekben a törekvés arra is, hogy ezt a kincset továbbadja, közzölje, vele másokat is a közművelődés e munkájába bevonjon.

Milyen szépen szól erről a munkáról Wesselényi, mikor ezt mondja: „Legszebb munkássági köre az embernek mások értelmi és erkölcsi javulását s előlépését eszközölni. Létének ez ad erkölcsi becset. E nélkül minden munkássága s önmivelése önmagába zárkozó önség szüleménye s az egészre hasztalan. Öntökéletesedési iparkodásának nincs célja, vagy csak önmaga lévén azon cél, szükmellűvé fonnad az embertársai javára született s társaságba a végre lépett ember.“

Ennek a munkának alapja megint nem más, mint annak a meglátása, hogy a közösség hivatásának együtt megvalósítandó célja kötelez és indít a másokkal való együttműködésre. Amit a műveltségben bírunk, közös birtok; azt közösen kell bírni is, továbbfejleszteni is, az közös munka terméke s eredménye lehet csupán. Ebben a munkában a közösség minden tagja egy, mindenik egyformán nagy felelősséget hordoz, bár lehet, hogy nem egyformán tágkörű vagy nehéz a munkája. A közösség tagjait arra nevelni, hogy ne nézzék el egymás sülliyedését, a közösségtől való elszakadását; ne nézzék el, hogy csoportok vagy egyesek elveszítsék a közös kincset s idegenért azt el ne cseréljék; szóval arra nevelni, hogy a közösség műveltségéért kölcsönösen felelősséget hordozzanak, — ez a közművelődésnek egyik szintén jelentős feladata. Az pedig, aki megérezte a maga közösségének hivatásában a legmagasabb célt, ezt a felelősséget vállalni és hordozni akarja. Az nem fölényességgel, nem nagyképű tudakossággal, hanem szeretettel és alázattal akar résztvenni ebben a munkában, s akarja a közösség minden tagját összekapcsolni a hivatástudatban, ezzel együtt azoknak a kincseknek a birtokában és fejlesztésének munkájában, amelyek vele összefüggenek; az hordozza ennek a munkának terhét, vállalja nehézségeit s igyekszik, hogy a közösség minden tagja megérezze ezt a kapcsolatot s így munkájával maga is belekapcsolódjék abba.

3. Annak megállapítása után, hogy a közművelődés munkája milyen feladatot jelent a közösségre nézve, következik a harmadik kérdés: Hogyan végzi a közösség ezt a közművelődési munkát? Hol folyik a közösség önnevelésének ez a munkája? Mivel a közművelődés nevelői munka, ez a munka kiterjed mindenüvé, ahol a nevelésnek helye és tere van a közösség életében.

Az utóbbi évtizedekben sokan hívták fel a figyelmet arra, hogy nevelésen nemcsak azt a tevékenységet kell értenünk, melyet a közösség bizonyos intézményes formákban és módon végez a gyermekek között, hanem van ezenkívül a nevelésnek egy másik, sokkal tágabb területe is: az a tudatos és szándékos hatás, melyet a közösség tagjai egymásra az élet legkülönbözőbb terein kifejtenek. Lehet vitatkozni arról, hogy ezt bele kell-e vennünk a nevelés fogalma alá, vagy meg kell különböztetnünk tőle; tekinthetjük-e nevelésnek, s nem kell-e más névvel illetni, mint ahogy sokan nevezték ezt a tevékenységet „világi lelkigondozásnak“ az egyházi lelkigondozás mintájára, mégpedig sokszor olyanok, akik éppen egyházellenes irányban gondolkoztak. Bizonyos azonban, hogy ez olyan tere az egymásra ható nevelői munkának, amelynek éppen a közművelődés kérdésében nagy jelentősége van.

A rendszeres és tervszerű nevelői munkában a család, az iskola és az egyes társadalmi szervek azok, amelyekre a közművelődés előmozdításának a munkája vár. A család nevelői munkája annyiban lesz közművelődést előmozdító munkává, amennyiben a családi nevelésben a gyermeket nemcsak egy családnak, hanem a nemzeti közösségnek tagjává, a nemzeti élet hivatásának tudatosságára, megértésére és követésére nevelik. Amennyire fontos tehát az, hogy a családokban a nemzeti műveltség javait és értékeit a gyermekekkel megismertessék, azokat hozzájuk közelhozzák, irántuk bennük érdeklődést ébresszenek, anynyira igaz az is, hogy ezt az érdeklődést, sőt szeretetet és áldozatkészséget nemcsak az anyag megismertetésével, hanem a közösségbe való lelki bekapcsolással lehet elérni. Nem elég tehát a családokat a műveltség anyagát magukban foglaló művekkel, irodalommal ellátni, hanem törekedni kell arra is, hogy a családok képesek legyenek ezt a lelki nevelést megadni a gyermekeknek s őket a közösség életével élő kapcsolatba tudják hozni; igyekezni kell éppen ott, ahol a közművelődés munkáját csak a családok végezhetik, magukkal a családokkal megéreztetni a közösségi összetartozás valóságát; tudatára kell ébreszteni őket hivatásuknak, lelki támogatásban kell őket részesíteni s felemelni arra a magaslatra, ahonnan egész műveltségünk legmélyebb alapjait és lelki vonásait láthassák.

Az iskola már rendszeresebben vehet részt a közművelődés munkájában, és itt hálával kell gondolnunk arra a szolgálatra, melyet az iskola ebben az irányban már végez is. Sajnos, a túlterheltség, az időbeosztás hiánya s a folytonosan változó követelmények megvonják tőle a szükséges lehetőségeket. Nem engednek elég alkalmat és időt arra, hogy ott — különösen a falusi iskolákra gondoljunk, — a gyermekek megkapják ne csak a műveltség anyagának alapvető vonásait, hanem megkapják azt a lelki alapot is, mely annak használatához és továbbfejlesztéséhez szükséges. Egy olyan tanterv lenne szükséges ahhoz, hogy az iskola igazán betölthesse a közművelődésben a maga hivatását, amely a műveltség alapvető vonásait éppen azok számára választja ki, akik annak az iskolának s a körülötte élő közösségnek tagjai, s e kiválogatás mellett megmutatná azokat a szempontokat is, hogyan lehet az anyagot igazán élő birtokává tenni a gyermekeknek, s végül lehetőséget nyújtana a szükséges lelki minőség átadására is. Így minden körben tudna alkalmazkodni éppen az ott fennálló szükségekhez, az egyes iskolatípusok és különböző fokozatok kiemelhetnék azokat a sajátos vonásokat, amelyeket céljaik megkívánnak s mindenkinek felett adna a tanítónak módot és lehetőséget arra, hogy ne anyagátadó műhely, hanem léleknevelő és fejlesztő közösség legyen.

Az iskolán kívüli munkában az egyházak és a társadalmi szervek feladata a közművelődés munkálása. Itt különösen szükséges két dolog. Az egyik az, hogy ebben a munkában részesüljenek azok, akik ma legjobban ki vannak abból zárva, vagyis jusson el ez a munka a falvak, kisvárosok és külvárosok lakosságához is. Csak akkor beszélhetünk

igazán közművelődésről, ha ez magában foglalja a közösség minden részét, csoportját, tagját; ha ebben a közösség egyes részei nemcsak egymástól átvesznek hatásokat, hanem egymának adnak is; ha ez az egymás gazdagításának, az egész műveltség folytonos alakításának, fejlesztésének folyamata, amelyhez mindenki tud adni valamit s belőle mindenki nyer. A mai munka egyik nagy hiánya az, hogy a legtávolabbiakhoz, a közösség életéből legmesszebb élőkhez nem tudjuk kellőképpen eljuttatni ezt a munkát s őket nem tudjuk kellőképpen bekapcsolni a művelődés életfolyamába. A másik, amit szintén a társadalmi munkának kell végeznie, az, hogy a közművelődés munkájában csakugyan a műveltség szellemét s a közösségi szellemet kell érvényesíteni. Azoknak a társadalmi szerveknek, egyesületeknek, mozgalmaknak vagy munkáknak, amelyek a műveltség terjesztésének és az erre való nevelésnek a feladatát hordozzák, egységeseknek kell lenniök abban, hogy ne elégedjenek meg a műveltség anyagának puszta átadásával, ismeretek nyújtásával, hanem tegyék ezt a munkát egységessé, vagyis közös szellemben, a közösség legmagasabb értékeinek szellemében dolgozzanak s ezt a szellemet igyekezzenek belevinni azok lelkébe, akik hozzájuk tartoznak.

A közművelődés munkája nem tervszerűen és rendes keretek között, hanem a közösség tagjainak egymásra való hatása által folyik. A közművelődés szóban különösen kifejezést nyer az, hogy itt nem, — vagy nemcsak — valakinek vagy valakiknek egy közösségre való hatásáról, tehát nem közművelésről beszélünk, hanem egy olyan munkáról, melyet a közösség végez önmagán. Eddig is érintettük ezt a gondolatot, de mikor most arra gondolunk, hogy a közösség tagjai hatnak egymásra, akkor ez a gondolat még jobban kiemelkedik. A közösség az, amely művelődik, amely önmaga a tagjai által kieserített hatások következtében fejleszti önmagában azt, amit műveltségnek nevezünk. A közművelődés ezen értelmében és ezirányú munkájában tehát a közösség minden tagjának közvetlenül is hatással kell lennie a másikra. Egymástól tanulunk. Beszélgetés, egymás véleményének tudomásulvétele, esetleg sajátunknak azzal szembeállítása, a felmerült kérdések feletti gondolkodás, a kérdések és elvek megítélése, a kritika és önkritika által tisztulnak kérdéseink, világosabb lesz látásunk, erősebb a vágyunk több tudás, mélyebb ismerés, alaposabb megítélés, tisztább lelkeség után. Így e folytonos szellemi küzdelem nyomán, amelyet önmagunkkal és másokkal vívunk, másokat is segíthetünk magunkkal együtt egy magasabb cél felé. Csak az akadályozhat meg ebben, ha féltékenyen el akarunk zárkózni másoktól, s nem akarunk szembeállani a kérdésekkel. Aki ezt teszi, vagy az, aki a másoktól való távollét vagy idegenség következtében erre kényszerül, a közösségből zárja ki magát s egyszersmind kikapcsolódik azokból a kincsekből, amelyek éppen a közösség életét alkotják. De meggátolhat ebben az is, ha befejezetteknek és tökéleteseknek tartjuk magunkat, ha már megalkotott véleményünk és ítéleteink fellegrvárából tekintünk le másokra. Ebben az esetben lehetetlenné tesszük, hogy a közösség reánk építő, gyarapító, neme-

sító hatással legyen s így az a kincs, melyet műveltségnek nevezünk s melyet saját birtokunkban változatlanul akartunk megőrizni, egyszerre értéktelen kavicsá válik kezünkben. A műveltség olyan kincs, amelynek gyarapodnia, forognia kell. Ha nem nő és nem gyarapszik, elértéktelenedik és elpusztul. De ha úgy kezeljük, mint reánk bízott értéket, s alázatosan, hűségesen sáfárkodunk vele, napról-napra többé, értékesebbé és drágábbá válik.